

DE VESTING NAARDEN

In 2026 is het precies 100 jaar geleden dat de vesting van Naarden werd ontheven van haar militaire functie. Een vesting die van buitengewoon belang is. Naarden is misschien wel de mooiste vestingstad van Nederland. Het scheelde weinig of dat was anders geweest. Door de inzet van erfgoedbeschermers van onder andere Bond Heemschut en Stichting Menno van Coehoorn, bleef de vesting grotendeels bewaard. Ook vandaag de dag heeft Naarden erfgoedbeschermers nodig om het bijzondere historische karakter te garanderen. In deze brochure vertellen we over de geschiedenis van ontvest Naarden, de momenten dat het vestingerfgoed de dans maar net ontsprong en wat je zelf kunt doen om het erfgoed van Naarden te beschermen en te versterken.

HEEMSCHUT

Erfgoedvereniging Bond Heemschut bestaat sinds 1911 en zet zich al 115 jaar onafgebroken in voor het behoud van cultureel erfgoed. Heemschut betekent letterlijk het schutten, beschermen van het heem, de eigen woonomgeving. Als erfgoedvereniging zetten we ons in voor het beschermen van waardevolle objecten en gebieden. Daaronder valt ook het behoud van militair erfgoed. Ook op dit gebied wil Heemschut niet capituleren! Inzet voor erfgoed doet Heemschut altijd met behulp van onze vele vrijwilligers, verspreid over het land.

Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV Amsterdam
020-622 52 92
info@heemschut.nl

www.heemschut.nl

*Luchtfoto van de vesting van Naarden.
Foto: RCE, Albert Speelman*

DE VESTING NAARDEN

kwetsbaar topmonument

DE SCHIJNWERPER OP DE VESTING NAARDEN

Dit jaar is het precies 100 jaar geleden dat de vesting van Naarden werd ontheven van haar militaire functie. Een vesting die van buitengewoon belang is: Naarden is misschien wel de mooiste vestingstad van Nederland. Aangelegd in 1675 vormt de vesting nu een van de fraaiste onderdelen van het werelderfgoed De Hollandse Waterlinies. Door de laatst gebouwde stadspoort van ons land kan je te voet nog steeds de vesting binnengaan.

Het scheelde weinig of dat was anders geweest. Want de wallen werden in 1926 waardeloos en bleken een beklemming voor uitbreidingsplannen van de stad. Ook toen was er al woningnood. Door de wallen te slechten en het water te dempen, kon nieuw land ontstaan om te bouwen.

De Bond Heemschut voorkwam mede de sloop van de wallen. Het is zoals de naam zegt: we schutten, beschermen, ons heem, onze leefomgeving. Dat beschermen doen we nog steeds: omdat ook nu nog veel erfgoed wordt bedreigd en de waarde op de langere termijn niet of onvoldoende wordt erkend of gezien.

Met deze brochure vragen we aandacht voor het heem: de vesting van Naarden. 100 jaar buiten gebruik, 100 jaar strijd om behoud. Want hoewel de vesting er mooier bij ligt dan ooit, ligt deze ook in vreedstijd steeds weer onder vuur. Omdat niet iedereen beseft wat de waarden zijn die Naarden en de vesting zo uniek maken. Want Naarden blijft een kwetsbaar topmonument.

Naast een korte historische schets laten we zien welke bedreigingen er waren en zijn. En hoe we daar zelf wat aan kunnen doen. Want als de aanvallen op de vesting doorgaan, is het goed om weerbare burgers te hebben die het heem schutten. Help je mee?

Karel Loeff

Directeur erfgoedvereniging
Bond Heemschut

Foto: Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Foto: Wikimedia Commons, Joost 1948

Foto: RCE, Edwin Raap

INHOUD

NAARDEN ONTVEST	5
DEMPING OF DOORBRAAK?	9
HERSTEL EN HERWAARDERING	13
NAARDEN VESTING IN KAART	16
RUIM BAAN VOOR DE AUTO	18
SCHOT OP HET SCHOOTSVELD	20
EEN KWETSBAAR TOPMONUMENT	25
WAT KAN JE ZELF DOEN	28
VESTING ABC	30

LEESWIJZER

De wereld van de vestingwerken kent veel militaire termen. In de tekst wordt zo'n term de eerste keer **vetgedrukt**. De uitleg is te vinden in het Vesting ABC achter in de brochure.

Naarden rond 1930. Foto: Nederlands Instituut voor Militaire Historie

NAARDEN ONTVEST

Op 28 mei 1926 kwam er een einde aan de militaire functie van de vesting van Naarden: de vesting werd bij Koninklijk Besluit opgeheven. Naarden beleefde haar ontvesting destijds als een bevrijding. Lang was de stad opgesloten geweest in het keurslijf van wallen en water.

Het besluit tot opheffing van de vesting leidde tot vreugde. De vlag ging uit en de gemeenteraad stelde maar liefst 300 gulden beschikbaar om vuurwerk af te steken op het Promersplein. Naarden kreeg weer ademruimte! Als militaire vesting was Naarden namelijk gebonden geweest aan diverse bouwbeperkingen. Zo mocht er niet gebouwd worden in het **schootsveld**, het gebied net buiten de wallen. Het zicht op belagers moest immers vrij blijven. Buiten de wallen mocht meestal slechts met hout gebouwd worden. In geval van oorlog konden deze houten bouwwerken snel worden afgebroken of platgebrand. De militaire functie van Naarden had dus niet alleen invloed op de vestingwerken zelf, maar ook op de wijde omgeving. Waar andere gemeenten in het Gooi, zoals Bussum en Hilversum, groeiden, ontwikkelden en nieuwe wijken aanlegden, bleef Naarden aangewezen op de schaarse ruimte binnen de wallen.

Kringenwet

Als onderdeel van De Nieuwe Hollandse Waterlinie, een 85 kilometer lange verdedigingslinie van de Zuiderzee tot de Biesbosch, moest Naarden zich gaan houden aan nationale voorschriften. De bekendste hiervan is de Kringenwet van 1853. Deze wet stelde stevige beperkingen aan bebouwing rond de vesting. Naarden behoorde tot de belangrijkste klasse van verdedigingswerken. Dit betekende dat er rond de vesting en de andere verdedigingswerken buiten de stad, zoals fort Ronduit en de zuidelijke batterijen, drie kringen waren ingesteld.

Kringenwetwoning aan de Thierensweg.
Foto: Wikimedia Commons, Pim van Tend

Woningen aan de Sandtmannlaan, 2026.

KRINGEN ROND DE VESTING

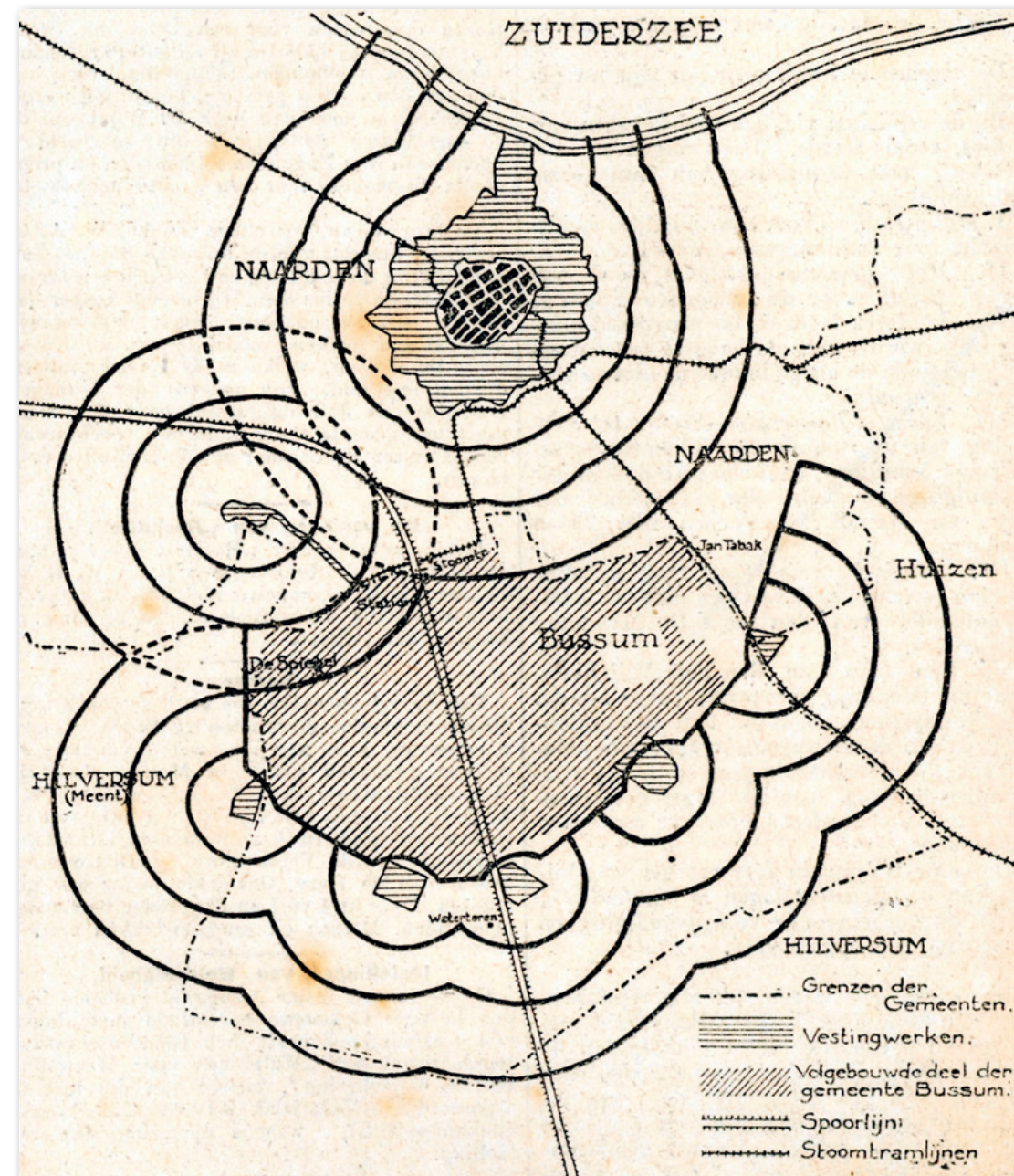
- KRING 1** **Tot 300 meter** ► Hier mocht men alleen bouwen met toestemming van de minister van Oorlog en dan slechts met brandbare materialen, zoals hout en riet.
- KRING 2** **Tussen 300 en 600 meter** ► Bouwen mocht zonder ministeriële toestemming, maar alleen met brandbaar materiaal zoals hout. Steen mocht slechts gebruikt worden voor de fundering, schoorsteen en stookplaats.
- KRING 3** **Tussen 600 en 1000 meter** ► Hier mocht men ook in steen bouwen, maar in tijden van oorlog liepen eigenaren het risico dat alles tegen de grond ging.

De opheffing van de vesting betekende ook het einde van de Kringenwet. Naarden keek reikhalzend uit naar de bouwgrond die hierbij beschikbaar zou komen.

In de jaren '20 kon het 'Vrije Naarden' hierdoor eindelijk beginnen met uitbreiden en werd op de Schapenmeent het huidige tuindorp Keverdijk aangelegd als eerste stadsuitbreiding.

Sporen buiten de wallen

Rondom de vesting is Naarden gegroeid en veranderd. Toch zijn er nog veel sporen van de geschiedenis buiten de wallen te vinden. Zo zijn langs de A1, tussen de oostelijke wallen en de Godelindeweg nog delen van het schootsveld intact. Dit stuk onbebouwde grond is onderdeel van het beschermde stadsgezicht van Naarden. Ook de gevolgen van de Kringenwet zijn nog terug te zien in een aantal houten 'Kringenwet-huizen'. De bekendste hiervan zijn de houten huizen langs de Godelindeweg, ontworpen door architect Dudok. Deze zijn sinds 2001 rijksmonument.

De kringen rond de vesting waar niet in steen gebouwd mocht worden. Ca 1922. Bron: Archief Gooi- en Vechtstreek

Een van de bastions.
Foto: Jan Maassen

DEMPING OF DOORBRAAK?

Naarden werd na de ontvesting wellicht minder vrij dan aanvankelijk gedacht. Al snel stond men voor een geheel nieuwe vraag hoe om te gaan met de historische vestingwerken. Erfgoedbeschermers speelden een cruciale rol in de bescherming van de vesting.

Na 1926 ontstonden al snel plannen voor de uitbreiding van Naarden en afbraak van de vestingwerken. Een uitbreidingsplan uit 1928, het 'Plan Vos', fantaseerde over een Naarden zonder vestingmuren en gedempte **grachten**. De herkenbare stervorm zou grotendeels verdwijnen. De ontnuchtering volgde snel: de vestingwerken waren al in 1921 opgenomen op de *Voorlopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst*. Deze lijst was de eerste aanzet voor een selectie van rijksmonumenten in Nederland. Die bood het erfgoed van Naarden al vroegtijdig enige bescherming.

Vroege erfgoedbeschermers

Het opheffen van de vesting van Naarden had al snel de aandacht van de nog jonge Bond Heemskerk, opgericht in 1911. De Bond van erfgoedbeschermers volgde de ontwikkelingen van het stadsbestuur op de voet.

Ter behoud van de vestingen Naarden en Willemstad richtte Heemskerk samen met bondgenoten een comité op. De bemoeienis van Heemskerk viel in de gemeenteraad echter niet in goede aarde. Tot ver in de jaren '30 is in raadsverslagen te lezen dat men vreesde dat 'anderen', waaronder Heemskerk, Natuurmonumenten en Menno van Coehoorn, de vooruitgang van Naarden zouden blokkeren.

'De stad verstikt nog steeds in het dwangbuis der vestingwallen. Al is dit dan een cultuurhistorisch monument, dan gaat het echt niet op een heele stad bij voortduring daaraan ten offer te brengen. Worden vestingwallen geslecht, dan zal de gemeente hiervan belangrijke voordeelen hebben.'

Raadsverslag van Naarden, 1936

*Slechten =
glad, vlak of effen maken.*

STICHTING MENNO VAN COEHOORN

Uit het comité dat Heemschut mede instelde voor het behoud van de vestingen van Naarden en Willemstad, dat tevens in 1926 ontvest, kwam in 1932 de Stichting Menno van Coehoorn voort. Inmiddels zet deze zich al bijna 100 jaar in voor het behoud van verdedigingswerken in ons land, met Naarden als bakermat!

Doorbraak

De invloed van Heemschut en Menno van Coehoorn is nog steeds zichtbaar als je over de Burgemeester M.P. van Wettumweg de vesting binnenrijdt. Deze weg was een langgekoesterde wens van het stadsbestuur. Door alle beperkingen die Naarden als vesting kreeg opgelegd, had de stad slechts twee toegangswegen en een kleine kippenbrug voor voetgangers. Een derde doorbraak moest Naarden beter verbinden met Bussum en het station. De aanleg van deze weg vormde het epicentrum van de strijd tussen erfgoedbeschermers

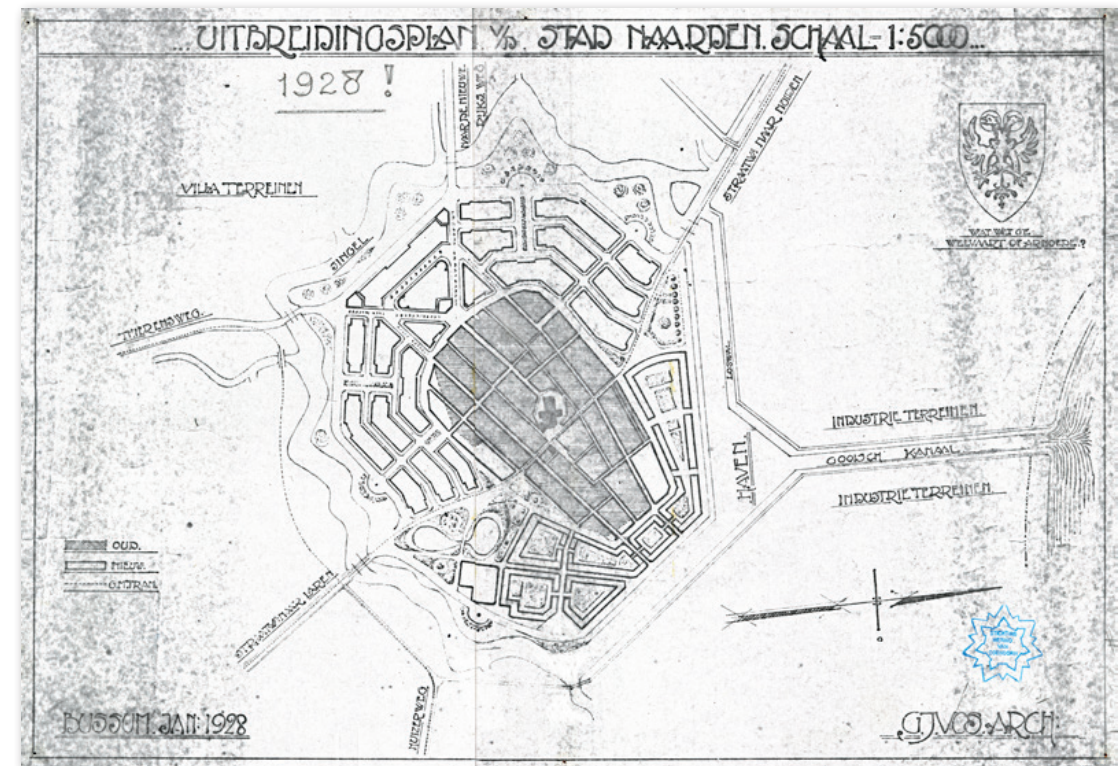
en de gemeente. In eerste instantie zou de weg in een rechte lijn dwars over het **ravelijn** Turfpoort komen te liggen. Heemschut en Menno van Coehoorn wisten dit te voorkomen. In overleg met architect W.M. Dudok werd een alternatief plan bedacht waarbij de weg langs het ravelijn met **de gedekte weg** verbonden werd. Op deze manier werd de stervorm van de vesting minder verstoord. Ook de opening in de **courtine** werd uitgevoerd zoals in het ontwerp van Dudok. Een letterlijke en figuurlijke doorbraak: Naarden ontwikkelde mét oog voor erfgoed.

Nieuwe beschermingsgedachte

Het citaat uit het genoemde raadsverslag van 1936 laat ook zien dat het stadsbestuur het erfgoed van Naarden niet zag als iets bijzonders, maar eerder als een obstakel. Ondanks de notering op de voorlopige monumentenlijst was het geen vanzelfsprekendheid dat de vesting bleef bestaan. Op deze lijst stonden voornamelijk gebouwen als losse objecten. De vestingwerken waren een uitzonderlijk geval: juist het samenspel van gebouwen, het landschap en de vrije ligging van de vesting maken Naarden bijzonder. En dat zagen erfgoedbeschermers al vroeg.

Plaquette aan het einde van de Burgemeester van Wettumweg.

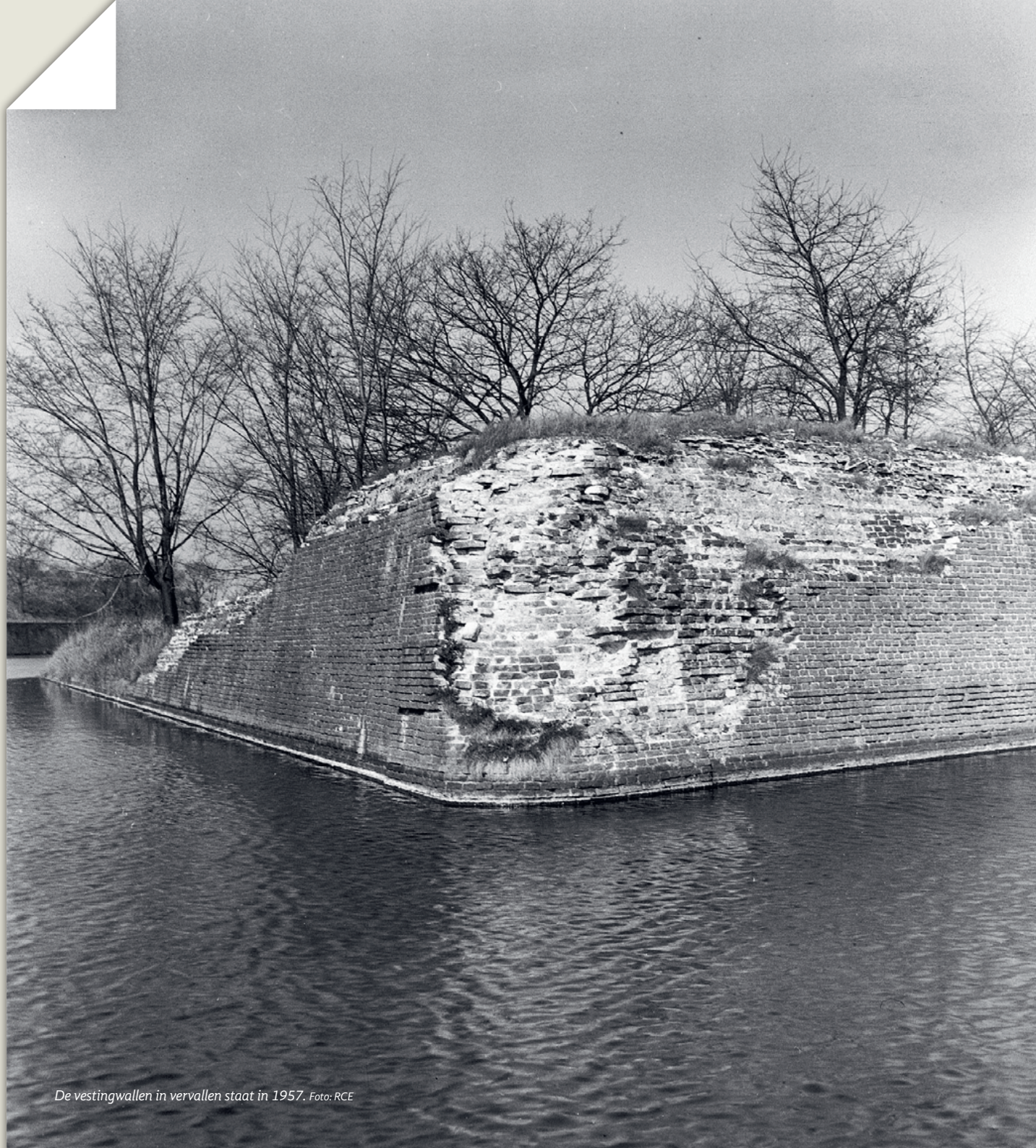

Het 'Plan Vos' uit 1928. De vesting is geslecht en de grachten gedemt. In de kaart staat onder het wapen geschreven: 'Wat wilt ge, welvaart of armoede?' Bron: Archief Menno van Coehoorn

Naast de inzet van erfgoedbeschermers, waren er ook andere factoren die het erfgoed van Naarden positief hebben beïnvloed. Na de opheffing van de vesting waren veel terreinen in en rond de vesting nog in eigendom van het Ministerie van Oorlog. Ook was veel grond buiten de vesting nog eigendom van de Vereniging van Stad en Lande van Gooiland, een erfgooiersorganisatie van Gooise boeren en veehouders die gezamenlijk gebruiksrechten hadden op de meenten. Op deze meenten, gemeenschappelijke weilanden, lieten de erfgooiers hun vee grazen. De combinatie van overheids-eigendom en deze grondrechten betekende dat er na de opheffing van de vesting weinig grond beschikbaar was voor stadsuitbreiding.

BESCHERMDE STATUS

In 1961 werd de eerste Monumentenwet van kracht en werden de gebouwen op de voorlopige rijkslijst officieel beschermd als monument. In 1986 werden de vesting van Naarden en de omliggende onbebouwde gronden, het schootsveld, aangewezen als rijksbeschermd stadsgezicht. In 2021 werd Naarden UNESCO Werelderfgoed als onderdeel van De Hollandse Waterlinies. Van de zes vestingsteden binnen de Hollandse Waterlinies is Naarden het best bewaard gebleven.

De vestingwallen in vervallen staat in 1957. Foto: RCE

HERSTEL EN HERWAARDERING

‘Wie in de vesting ging wonen, moest het wel slecht gaan...’, dat was het heersende beeld. Net als veel andere historische binnensteden in Nederland, kampte Naarden in deze tijd met verval en verwaarlozing. Er was een hoge mate van verkrotting en veel huizen werden zelfs onbewoonbaar verklaard. Ook de vestingwerken raakten steeds verder in verval. Nu de vesting geen militaire functie meer had, bekommerde niemand zich om het onderhoud. Scheuren ontstonden in het metselwerk, aarden wallen verzakten en ravelijnen waren in de loop der tijd afgegraven.

In 1958 stuurden Menno van Coehoorn, de Vereniging Vrienden van de Vesting Naarden en de Gemeente Naarden een brief aan minister-president Willem Drees om aandacht te vragen voor de verwaarloosde staat van de vesting. Dit had niet direct effect, maar het onderwerp kwam wel op de agenda. In 1964 begon de Rijksgebouwendienst uiteindelijk met de restauratiewerkzaamheden van de vestingwerken. Stukje bij beetje werd de vesting hersteld. Ook panden binnen de vesting werden opgeknapt. Het stadhuis werd in 1950, net op tijd voor de viering van zeshonderd jaar Naarden, na

Tegenwoordig is de vesting een geliefde en populaire plek om te wonen of te bezoeken. Dat is niet altijd zo geweest. In de jaren ‘50 van de vorige eeuw lag de binnenstad er slecht bij: woningen waren vervallen, niet aangesloten op riolering en armoede heerste.

een grondige restauratie geopend. Andere restauraties kwamen pas later op gang, waaronder het Spaanse huis in 1965 en het Burgerweeshuis rond 1990. Vereniging Hendrick de Keyser knapten drie panden op in de Kloosterstraat en ook particulieren namen hun huizen onder handen. Ondanks deze inzet kon helaas niet alles worden gered. Verval sloeg aanzienlijke gaten in het straatbeeld. In de loop der jaren werden deze gevuld met historiserende nieuwbouw. Stadsboerderijen, timmerwerkplaatsen en takkenboschuren verdwenen zo voor goed uit het centrum.

DE OUDE ROMMEL

Inwoner Epi Koopmanschap toonde in 1967 de verpauperde staat van de vesting in de film *De Oude Rommel*. De filmbeelden werden verwerkt in de video van Braak en Bouw waarin men laat zien hoe de vesting in 35 jaar veranderd is. Scan de QR-code en bekijk de video.

Metamorfose

In 1986 verliet de Koninklijke Landmacht, die op bastion Oud Molen en in de Weeshuiskazerne nog met een klein aantal militaire gelegerd was, de vesting definitief. Dit maakte de weg vrij voor herbestemming en restauratie van de vrijgekomen gebouwen. Het gemeentelijk beleid was daarbij sterk gericht op aankoop en restauratie van monumentale gebouwen. De vesting werd eindelijk geheel van haar inwoners. Wonen in de vesting werd weer populair. Interieurontwerper Jan des Bouvrie gaf een extra impuls aan het stadje door in 1993 in het Arsenaal een luxueus designcentrum te openen. Het designcentrum bracht levendigheid terug in Naarden. Het slapende stadje werd eindelijk wakker geschud.

Naarden onderging in het laatste kwart van de 20^e eeuw een ware metamorfose. Van een vervallen stadje met afbrokkelende muren was Naarden een aantrekkelijke woonplaats vol monumenten geworden.

Ter ere van 25 jaar restauratie kreeg Naarden in 1990 de Europa Nostra prijs.

Een begroeid ravelijn. Foto: RCE, Edwin Raap

Ter ere van 25 jaar restauratie werd in 1990 door Menno van Coehoorn en Heemschut de restauratie van Naarden voorgedragen voor de prestigieuze Europa Nostra-prijs. De Rijksgebouwendienst, destijds verantwoordelijk voor de restauratie, nam de prijs in ontvangst. De volledige restauratie zou uiteindelijk vijftig jaar in beslag nemen. In 2011 werden als laatste bastion Katten en een deel van de courtine richting bastion Oud Molen opgeknapt. In 2016 werd de vesting overgedragen aan stichting Monumentenbezit.

Raadhuisstraat 22 in 1952. Foto: RCE

Raadhuisstraat 22 in 2026.

Kaal ravelijn met duidelijke zichtbare vormen. Foto: RCE, Edwin Raap

Beplanting

Begroeiing op de vesting speelt een belangrijke rol, maar zorgde ook voor veel discussies tijdens restauraties. In tijden van oorlog was de vesting grotendeels kaal. Zo had men goed zicht op vijandelijke strijdkrachten en kon deze zich niet verbergen voor beschietingen vanuit de stad. Sommige beplanting was functioneel: doornige struiken waren een effectieve verdediging. Weinig begroeiing en klaar voor verdediging, zo zien veel vestingkenners de vesting het liefst. De vormen van de vesting zijn dan extra goed zichtbaar. Toch was de vesting in vreedstijd vaak weelderig begroeid. De begroeiing zorgde er bovendien voor dat de aarden wallen hun stevigheid behielden en het was bovendien nodig voor (brand)hout. Van de vesting bestaat dus niet één authentieke versie. Na felle discussie is uiteindelijk gekozen voor beide varianten: de ene helft kaal en de andere begroeid. Zo waren zowel de natuurliefhebbers als de cultuurliefhebbers tevreden.

NAARDEN VESTING IN KAART

Grens rijksbeschermd stadsgezicht

BASTIONS

- 1 Bastion Nieuw Molen
- 2 Bastion Turfpoort
- 3 Bastion Promers
- 4 Bastion Oranje
- 5 Bastion Katten
- 6 Bastion Oud Molen

VESTINGWERKEN

- 7 Ravelijn
- 8 Oostbeer
- 9 Westbeer
- 10 Enveloppe
- 11 Fort Ronduit

ANDERE BOUWERKEN

- 12 Keverdijk
- 13 Utrechtse Poort
- 14 Bezoekerscentrum Gele Loods
- 15 Het Arsenaal
- 16 Kringenwetwoning, Dudok

RUIM BAAN VOOR DE AUTO

In oktober 1968 werd Naarden opgeschud door het bestemmingsplan *Vesting 1968*, een uitvloeisel van het saneringsplan uit 1964. Het College van Burgemeester & Wethouders presenteerde een plan om het centrum van Naarden bereikbaar te maken voor de auto. Net als elders in het land gold in de jaren '60 en '70: ruim baan voor de auto! De Amsterdamse Straatweg zou als ontsluitingsweg worden doorgetrokken tot aan de Grote Kerk. Daar moest een groot plein met parkeerruimte van 100 bij 65 meter komen. Het plein zou worden omrand met nieuwbouw en een heus winkelcentrum. Ook de Wijde Steeg, Peperstraat en Pijlstraat zouden worden verbreed. Het plan betekende een catastrofale ingreep voor het karakteristieke Naarden: een brede autoweg dwars door het historische stratenpatroon, de sloop van talloze panden en honderden meters nieuw-bouwgevels.

Inwoners Berend Bodenkamp, Carlos Scheltema en Frans den Tex richtten een actiegroep op om het plan te dwarsbomen. Zij konden rekenen op krachtige steun van de Vereniging Vrienden van de Vesting Naarden, de Stichting Menno van Coehoorn, een Werkgroep Restauratie van de TU Delft en Bond Heemschut. Het werd het begin van een lange vooral papieren strijd. De gemeenteraad en de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland verwierpen de bezwaren. Zelfs de Koningin werd aangeschreven in een 'Kroonberoep'. De erfgoedbeschermers kregen gelijk en de Kroon vernietigde het bestemmingsplan.

Dankzij de inzet van burgers en erfgoedverenigingen was de vesting op het nippertje aan een ramp ontkomen.

De erfenis van 'Vesting 1968'

De gevolgen van het gewraakte bestemmingsplan *Vesting 1968* zijn nog zichtbaar in de stad. Ter voorbereiding van de verlenging van de Amsterdamse Straatweg, waren namelijk al enkele panden gesloopt. Een klein deel van het bestemmingsplan overleefde echter de gerechtelijke procedure: de historische bebouwing achter het stadhuis werd gesloopt. Hier zou later, eveneens na veel discussie, het stadskantoor verrijzen.

Schetsplan met in rood te slopen bebouwing voor het verkeer door en in de vesting. Voor de kerk was een grote parkeerplaats gepland. In zwart nieuwbouw voor kantoren en winkels.

'Daarin moet je niet gaan slopen en van een Peperstraatje een Peperboulevard maken.'

Architect en erfgoedbeschermers Carlos Scheltema, in Het Vrije Volk van 6 november 1968

Het gat in de Cattenhagestraat is een overblijfsel van de haastige sloop voor de geplande aanleg van de verkeersader.

SCHOT OP HET SCHOOTSVELD

Ingrijpende plannen voor de vesting van Naarden zijn niet alleen iets uit het verleden. Ook vandaag de dag staat de vesting onder druk. In het najaar van 2024 presenteerde Buurtplatform Rembrandtpark & Componistenkwartier (RemCom) als bewonersinitiatief een plan voor een woonpark op het schootsveld aan de Godelindeweg. Het bewonersinitiatief stuurde aan op 150 woningen, waarmee het open karakter van het veld te niet zou worden gedaan. Deze openheid is nu juist de essentie van dit erfgoed. Het woonpark zou het schootsveld feitelijk uitwissen. Niet voor niets is het erkend als onderdeel van het beschermde stadsgezicht van Naarden. De grens van het waardevolle gebied loopt precies om het schootsveld heen. En het zijn juist de schootsvelden die ervoor zorgen dat Naarden wordt beschouwd als een van de best bewaarde vestingsteden. Door de voornamelijk open ligging, is de stervorm extra goed zichtbaar.

Het bewonersinitiatief RemCom heeft serieus werk gemaakt van de plannen voor het woonpark die in 2025 werden aangeboden aan de gemeenteraad van Gooise Meren. Ook nu kwamen erfgoedbeschermers gezamenlijk in actie. Stichting Behoud de Schootsvelden stuurde een brief met een krachtig pleidooi om het schootsveld intact te houden. Niet alleen vanwege het beschermde stadsgezicht, maar ook vanwege de status als Bijzonder Provinciaal Landschap en de Unesco Werelderfgoed status is bebouwing op deze plek ondenkbaar.

De brief werd mede ondertekend door Heemschut, Vereniging Vrienden van de Vesting Naarden, Bewonersplatform Naarden Vesting, Vereniging Vrienden van 't Gooi, Stichting Monumenten Bezit, Vereniging Vestingstad Naarden en Stichting Menno van Coehoorn. In 2026 zette de Raad een streep door het initiatief. Toch is het plan nog niet helemaal van tafel.

Door de jaren heen hebben de schootsvelden wel vaker onder vuur gelegen. De woningnood en het gebrek aan ruimte voor de bouw van huizen maken deze gronden uiterst kwetsbaar. Wie de erfgoedwaarde niet kent of niet ziet, denkt al snel aan (bouw)mogelijkheden. Het open karakter is niet alleen de grootste kracht van dit erfgoed, maar is tegelijkertijd ook enorm kwetsbaar. Een schootsveld zal altijd erfgoedbeschermers nodig hebben die opkomen voor deze onbebouwde groene zones.

◀ ▲ Schootsveld van de vesting.

De enigszins verscholen M.P. van Wettumweg, aangelegd in de jaren '30, is de verbindingader tussen het station en de binnenstad. Foto: Jan Maassen

Historische bestrating in de Turfpoortstraat.
Foto: Jan Maassen

EEN KWETSBAAR TOPMONUMENT

In 100 jaar tijd is Naarden veranderd van een arm en vervallen stadje naar een bruisende en geliefde woonplaats. In die tijd hebben oplettende burgers hun erfgoed steeds opnieuw behoeft voor grote planologische ingrepen. Maar ook vandaag en in de toekomst heeft de vesting erfgoedbeschermers nodig.

Zoals in deze brochure beschreven is, bestaat het erfgoed van de vesting uit veel onderdelen met veel uitdagingen. Juist de samenhang van al die onderdelen maakt van Naarden zo'n bijzondere plek. Tegelijkertijd maakt het de vesting kwetsbaar voor moderne en ruimtelijke ingrepen. Zonder alerte burgers en bestuurders brokkelt het erfgoed stukje bij beetje af. Zo tast hoogbouw in de buurt van de vesting bijvoorbeeld de ruimtelijke en historische beleving aan. Of verkeersoplossingen als een rondweg die onbedoeld meer kwaad dan goed doen. Nieuwe bedreigingen kunnen immers de vesting blijvend aantasten en veranderen.

Terugkeer historische bestrating

Kenmerkend voor Naarden zijn de smalle stoepen langs de huizen. Het originele stratenprofiel is echter nog maar op enkele plekken aanwezig, zoals in de Gansoordstraat en de Turfpoortstraat. Daar liggen grote kasseien in het midden van de straat voor paard en wagen, waarnaast grove keien voor de hondenkarren en klinkers voor de smalle stoepen tegen de huizen aan. Door Naarden opnieuw te

bestraten met kasseien krijgt de stad veel van haar historische karakter terug. Ook een verder ontmoedigingsbeleid voor bezoekend autoverkeer binnen de vesting zou Naarden ten goede komen.

Foto: RCE, Edwin Raap

De Schuttersdag bij het Nederlands VestingMuseum in 2024.
Foto: Maarten van Lokven

WAT KAN JE ZELF DOEN

Als inwoner van Naarden, niet alleen binnen de vesting, maar ook daarbuiten, kun je veel doen om het kwetsbare erfgoed in je eigen woonomgeving te beschermen.

Let op je omgeving

Naarden Vesting is een heerlijke plek om te wandelen en te genieten van het historische karakter en de omgeving. Toch is de vesting geen park. Olifantenpaadjes, hondenkuilen, afval en bandensporen kunnen schade toebrengen aan de vesting, in het bijzonder aan de aardwerken. Wees bewust van de kwetsbare omgeving. Blijf op de paden, hou de hond in het oog en neem zwerfafval mee naar huis.

Weet wat er speelt

Let goed op bij nieuwe ontwikkelingen die spelen in de gemeente. Sommige lijken niet direct het erfgoed te raken. Toch kunnen bouwplannen of verkeersingrepen van grote invloed zijn op de beleving en het erfgoed van Naarden. Vraag je af wat er bij nieuwe plannen eventueel zou kunnen verdwijnen. Leg het plan eens naast de kaart in deze brochure; ligt er kwetsbaar erfgoed in de buurt?

Laat je horen

Het is belangrijk om de lokale politiek te laten weten dat je het erfgoed belangrijk vindt. Vraag een lokale partij naar hun standpunt over erfgoed en probeer het (economische) belang van de vesting als erfgoed te benadrukken. Maak je je zorgen om het erfgoed in de omgeving? Ga dan vooral in gesprek met de erfgoedambtenaar, een raadslid en met mensen in de buurt. Pak acties gezamenlijk aan; een kleine actie kan al veel veranderen. Weet je niet waar je moet beginnen? Dan kun je navraag doen bij de griffie van de gemeente of te rade gaan bij een lokale of landelijke erfgoedorganisaties.

Raak lokaal betrokken

Onbekend maakt onbemind. Maak jezelf vertrouwd met het erfgoed en raak betrokken! Bijvoorbeeld door een lokale erfgoedorganisatie te ondersteunen. In Naarden zijn veel erfgoedorganisaties actief, zoals het Vestingmuseum, de Grote Kerk Naarden, de Vereniging Vestingstad Naarden, het Weegschaal Museum en het Comenius Museum.

Sluit je landelijk aan

Word erfgoedbeschermer bij erfgoedvereniging Bond Heemschut. Hoe groter de achterban van Heemschut, hoe sterker onze stem voor de bescherming van het erfgoed van ons land en Naarden in het bijzonder. Samen zorgen we dat de vesting de best bewaarde vesting van Nederland blijft. Zowel binnen de wallen als daarbuiten en van schootsveld tot Kringenwetwoning. Ondanks 100 jaar ontvesting heeft de vesting van Naarden haar erfgoedbeschermers nog altijd hard nodig.

Ga naar www.heemschut.nl en sluit je aan!

VESTING ABC

Bastion

Een hoekig of rond, uitstekend verdedigingswerk dat deel uitmaakt van een vestingwal. Door de vorm kunnen verdedigers van alle kanten de vijand zien en beschieten.

Batterij

Een opstellingsplaats voor een groep artilleriestukken, zoals kanonnen of luchtafweergeschut. De wapens staan vaak opgesteld in een rij.

Beer

Dam in de vestinggracht om zoet en zout water te scheiden.

Bolwerk

Een hoekig of rond, uitstekend verdedigingswerk dat deel uitmaakt van een vestingwal. Door de vorm kunnen verdedigers van alle kanten de vijand zien en beschieten.

Courtine

Een rechtstreekse verbindingsmuur tussen twee bastions.

Enveloppe

Een beschermingswal tussen de binnen- en de buitengracht.

Fort

Gesloten versterking die naar alle zijden verdedigbaar is en een strategische locatie of linie beschermt, zoals Fort Ronduit ten noorden van de vesting van Naarden.

Gebastioneerd

Het gebastioneerde vestingstelsel is vanaf de 16^e eeuw geperfectioneerd en houdt in dat de omsluiting van een vesting verdedigd wordt vanaf op regelmatige afstand aangebrachte vooruitstekende en vaak driehoekige bastions.

Gedekte weg

Weg achter een liniewal waarover troepen zich buiten zicht van de vijand kunnen verplaatsen. In Naarden loopt de gedekte weg over de enveloppe.

Gracht

Waterloop om de vestingwallen heen om vijandelijke strijdkrachten de doorgang te belemmeren. Naarden bezit een dubbele gracht.

Kazemat

Bomvrije gemetselde of betonnen ruimte die is overdekt met aarde.

Kazerne

Defensiegebouw met plek voor huisvesting van militairen en materieel.

Monnik

Puntig torentje op de beer. Monniken dienen als obstakel om te voorkomen dat de beer wordt gebruikt om de gracht over te steken.

Ravelijn

Drie- of vijfhoekig eiland in de vestinggracht ter verdediging van de achterliggende courtine.

Saillant

Punt van een bastion.

Schootsveld

Duidt het gebied aan dat door artillerie van een fort of vestingwerk werd bestreken. Het mocht geen zichtbeperkende bebouwing en beplanting hebben volgens de Kringenwet van 1853.

Foto: Jan Maassen

BRONNEN EN LINKS

Bronnen

- Pikkemaat, G. *De Vesting Naarden*. Zwolle, 1996.
- Scheltema, Carlos, red. *De vesting Naarden; een halve eeuw restaureren*. Utrecht, 2014.
- *Terminologie verdedigingswerken; inrichting, aanval en verdediging*. Onder red. van de Stichting Menno van Coehoorn. Zutphen, 1999.
- Werf, Jeroen van der. *Vesting Naarden, Hollandse Waterlinie Erfgoedreeks*. Amsterdam, 2021.

Links

- www.coehoorn.nl
- www.monumentenbezit.nl
- www.vestingmuseum.nl
- www.vestingnaarden.nl
- www.vestingsteden.nl

Teksten: Maartje van Bennekom
Eindredactie: Anne Marie ten Cate
Vormgeving: Ferry Stevens,
De Digitale Vormgever
Foto's: Heemschut, tenzij anders vermeld

Met dank aan: Frits van Dulm

© Heemschut 2026